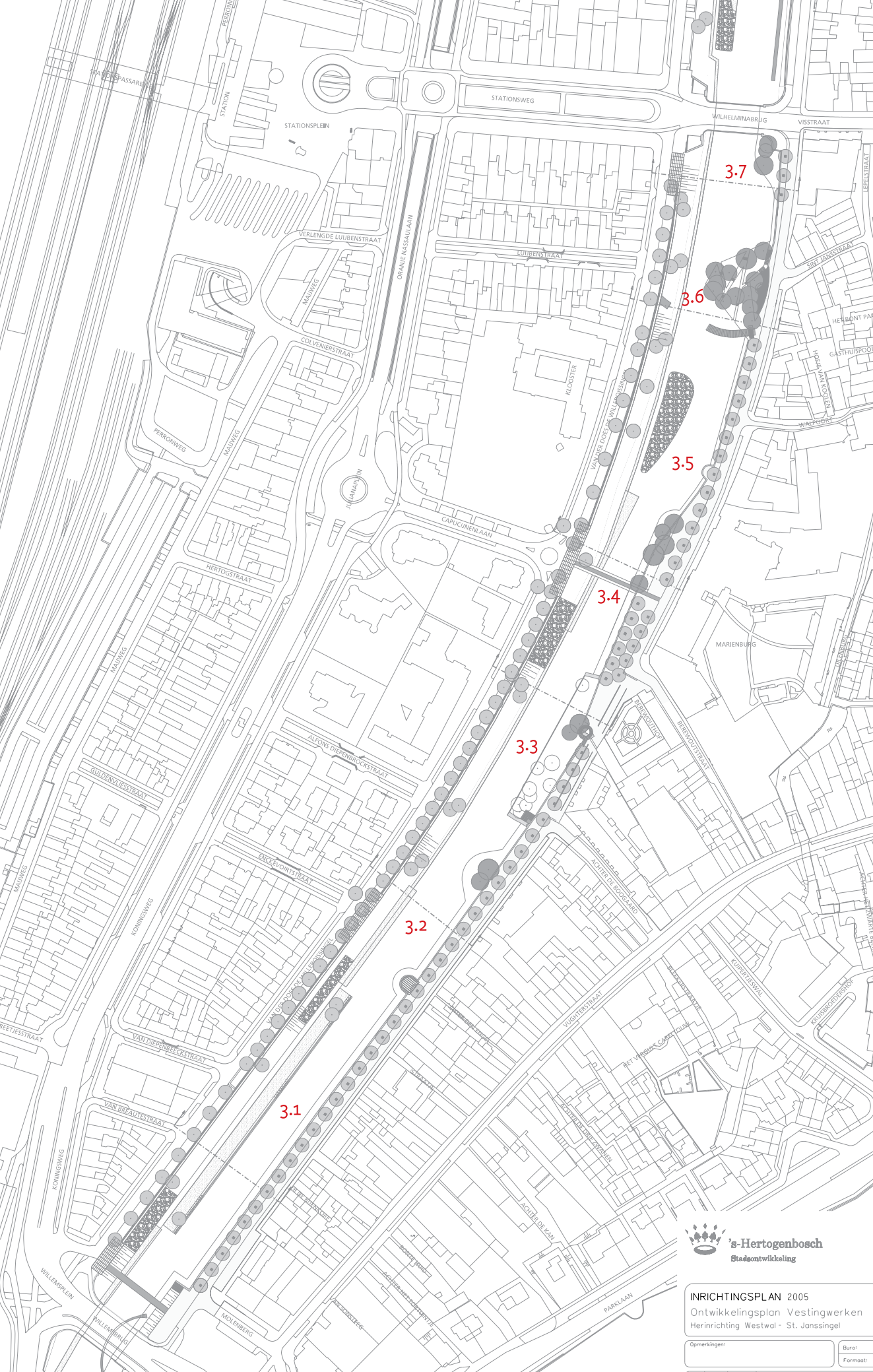

Westwal keert weer

Actualisering 2007

INHOUDSOPGAVE

1. AANLEIDING	
1.1 verzoening	5
1.2 status en stand	7
2. PLANONTWIKKELING	
2.1 herijkte benaderingswijze	9
3. VAN WILLEMSBRUG NAAR WILHELMINABRUG	
3.1 muur en rondeel Westwal	11
bevoren verval	11
3.2 tussen rondeel Westwal en bastion Maria	11
3.3 bastion Maria	13
tipje van de sluier	13
't is meer dan je kunt zien	13
groen blijft	13
in het vizier	15
de continue lijn	15
3.4 rondom de Mariabrug	17
3.5 rondeel St. Janssingel	17
3.6 St. Jansbolwerk	19
verdwenen maar niet vergeten	19
ontwerpopgave	19
karakteristiek	19
ontwerp St. Jansbolwerk	21
3.7 verborgen muur	23
4. INRICHTING OPENBARE RUIMTE	
4.1 wandeling bovenlangs en aan de overzijde	25
4.2 parkeren	25
4.3 ecologische verbingszone / voorland	27
5. TOT SLOT	29
6. BRONNEN	29
7. COLOFON	30

1. AANLEIDING

Ruim twee jaar na het verschijnen van het boek 'Westwal keert weer' is er behoefte om de stand van de gegroeide inzichten vast te leggen. Reacties uit het veld, van belangstellenden en belanghebbenden, van de Rijksdienst van de Monumentenzorg en van de Welstand-monumentencommissie én van de betrokken waterschappen op de ontwerpvoorstellen uit 'Westwal keert weer', aangevuld met nader archeologisch onderzoek, hebben tot groei, bijstelling en verfijning van de plannen geleid.

1.1 verzoening

Uitgangspunt van 'Versterkt Den Bosch' en 'Westwal keert weer' was en blijft het versterken van de herkenbaarheid van 's-Hertogenbosch als vesting en het herstel van de grotendeels verdwenen muur. Anders dan in het oorspronkelijke plan 'Westwal keert weer' wordt er echter voor gekozen dat niet overal te doen. Uitgangspunt is namelijk ook om de gelaagdheid van de vesting te laten zien en de geschiedenis zichtbaar te houden. Het profiel aan de stadszijde is grotendeels ontstaan in de loop van de 20ste eeuw door verwaarlozing en incidentele ingrepen zonder veel respect voor het vestingverleden. De watervrijmaking, de maximale waterafvoer was daarbij het achterliggende doel. Niettemin zijn juist daardoor hier en daar bijzondere plekken ontstaan. Het is daarom een uitdaging om een aantal van deze plekken in het ontwerp te integreren en om daarmee de geschiedenis van de 20ste eeuw ook een plaats te geven in het project. Het gaat daarbij om de verwevenheid en daarmee de verzoening tussen twee uitersten: muur tegenover natuur, rood tegenover groen.

Deze tegenstelling is in werkelijkheid minder scherp. De vesting zelf is immers rijk aan verschillende biotopen, rijk aan natuur. Groen is een wezenlijk element van vestingbouw. Slim omgaan met haar natuurlijke biotoop bepaalt immers haar sterkte.

Dit leidde tot het besef dat voldoende afleesbaarheid en samenhang belangrijk is om de stad aan de westzijde weer als vesting te kunnen herkennen. Tegelijkertijd is het volledig terugbrengen van de vestingmuur niet strikt noodzakelijk.

Westwal keert weer, uitgave 2005

het 20ste-eeuwse groene profiel

rondeel aan de Westwal

resterende vestingmuur

opgraving Koepoort

riool uitloop vermoedelijk uit de 17^e eeuw

Deze notie geeft ruimte om het bestaande groene profiel in een aantal zones te handhaven. Het beeld van de vesting in de 20ste eeuw blijft zo doorklinken. Voorwaarde is dat beeldbepalende elementen van de vesting voldoende leesbaar en beleefbaar teruggebracht worden, zoals bastion Maria en St. Jansbolwerk.

1.2 status en stand

Deze brochure gaat concreet in op de plannen voor de westzijde van de vesting en moet beschouwd worden als een actualisering van 'Westwal keert weer'. Achtergrondinformatie, analyses en restauratie(filosofie) maar ook het programma van eisen blijven onverkort van kracht. Inmiddels heeft het College van B&W deze vernieuwde voorstellen geaccordeerd in het besef dat de aard van de opgaven, zelfs in een zeer laat stadium, nog kan leiden tot planverfijningen. Immers, de ervaring leert dat bij de daadwerkelijke uitvoering er pas echt een goed beeld van de archeologische vondsten gevormd kan worden. Uitgangspunt daarbij is steeds om deze ontdekkingen in het ontwerp te integreren. De muurkamer in de nieuwe Kruisbroedershekel is daar een goed voorbeeld van.

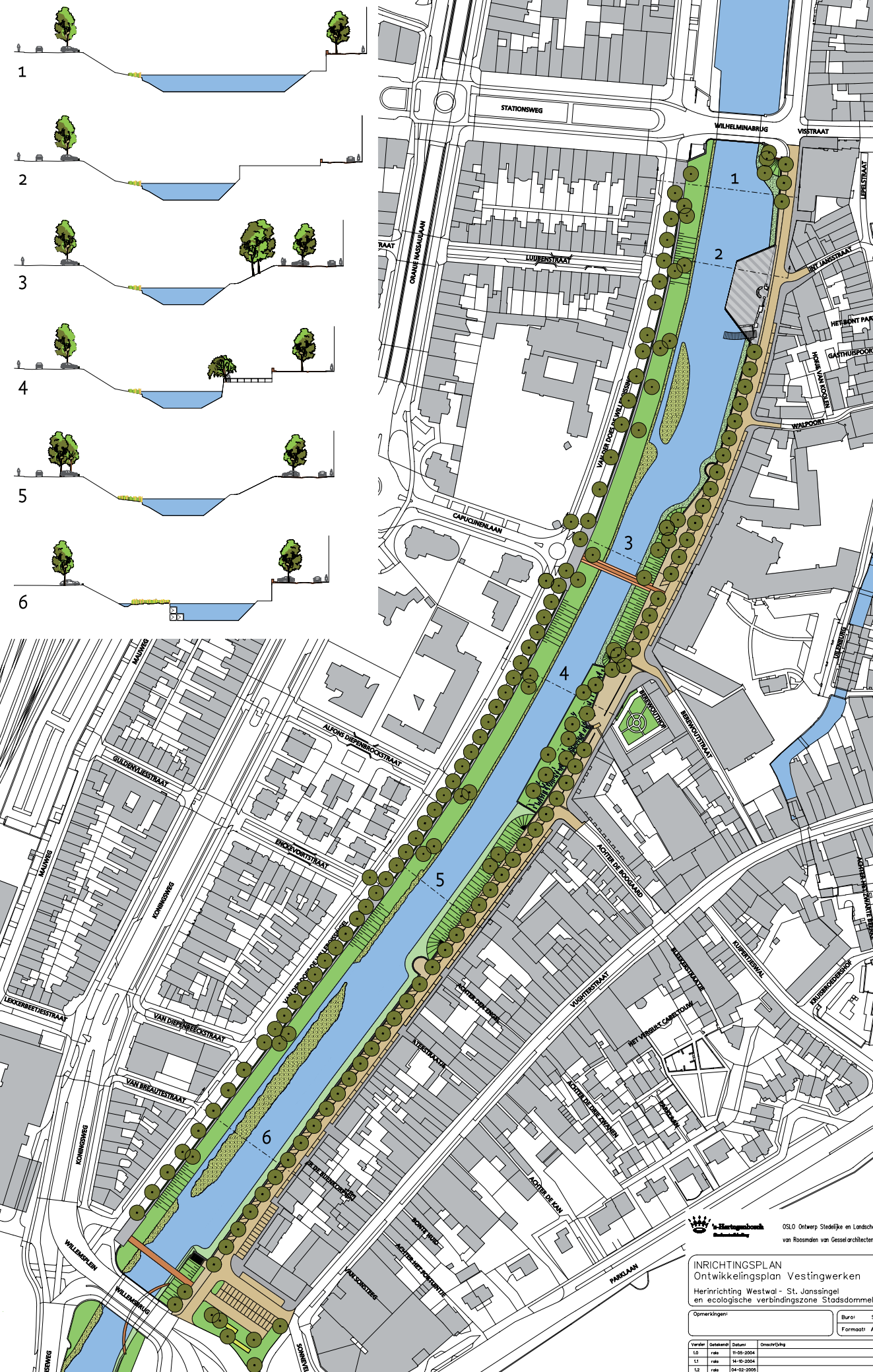
te handhaven boom waar het bastion Maria met bergbezinkbassin komt

ribben van de nieuwe Kruisbroedershekel

muurkamer Kruisbroedershekel

2. PLANONTWIKKELING

2.1 herijkte benaderingswijze

Uitgangspunt blijft het versterken van het beeld van 's-Hertogenbosch als vestingstad. Daarvoor is het belangrijk dat de beschouwer in voldoende mate de verbanden tussen de vesting-werkonderdelen kan leggen en de samenhang van de vesting beleeft. Tegelijkertijd kunnen enkele groene taluds aan de stadszijde van de gekanaliseerde Dommeel behouden blijven. Het resultaat van deze benaderingswijze is een grotere rijkdom aan beelden juist op het punt waar de historische stad, het water, de natuur en de 20ste-eeuwse stadsuitbreiding elkaar ontmoeten. Daarmee komt de historische gelaagdheid tot zijn recht. De vestingzone, het lineaire stadspark rond de historische kern, wordt op deze wijze verder ontwikkeld.

Met bastion Deuteren, bastion Maria en St. Jansbolwerk met al zijn voorwerken was deze zijde van de vesting ooit sterk gearticuleerd. Echter met de kanalisering van de Stadsdommeel in het kader van de watervrijmaking van 's-Hertogenbosch en de realisatie van de eerste uitbreidingswijk 't Zand zijn deze herkenbare elementen verdwenen. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat grote delen van de vestingmuur soms nét onder het maaiveld, soms diep onder de grond nog aanwezig zijn. Deze vondsten vormen de basis om de beeldbepalende elementen terug te brengen. In de gedeelten tussen deze onderdelen kan het groene talud gehandhaafd blijven. Tezamen kunnen zij een bijzondere identiteit geven aan de westzijde van de vesting 's-Hertogenbosch.

na kanalisering van de Dommeel zijn de herkenbare elementen verdwenen

St. Janssingel – Dommeel met beroepsvaart rond 1900

dezelfde positie als hierboven, nu in 2005

talud met daarin verborgen de aanzetten van bastion Maria

gearticuleerde westzijde van de vesting (1773)

plan reliëf met ingetekende vestingwerken

OSLO Ontwerp Stedelijke en Landschap van Roosmalen van Gesselarchitecten

INRICHTINGSPLAN
Ontwikkelingsplan Vestingwerken
Herinrichting Westwal - St. Janssingel
en ecologische verbindingzone Stadsdommeel

Verder	Gekend	Datum	Omschrijving
L.0	rele	10-05-2004	
L.1	rele	14-10-2004	
L.2	rele	04-02-2005	

het brede groene voorland dat versmald wordt

dit was de bestaande situatie: struiken, geen ruimte voor voetgangers

ruimte achter de gemetselde borstwering

rondeel en muur aan de Westwal, 1960

rondeel en muur aan de Westwal, 2006

blok 'terar dum prosim' (2006)

differentiatie en tegelijkertijd samenhang van het metselwerk, vestingmuur Westwal 2006

3. VAN WILLEMSBRUG NAAR WILHELMINABRUG

Een beknopte beschrijving van de geactualiseerde planonderdelen van zuid naar noord, Westwal keert weer.

3.1 muur en ronddeel Westwal

Langs de Westwal is dit zuidelijke deel van de vestingmuur met het ronddeel nooit aan het zicht onttrokken geweest. Na de ontmanteling van de vesting heeft de muur hier zijn grond- en waterkerende functie behouden.

bevroren verval

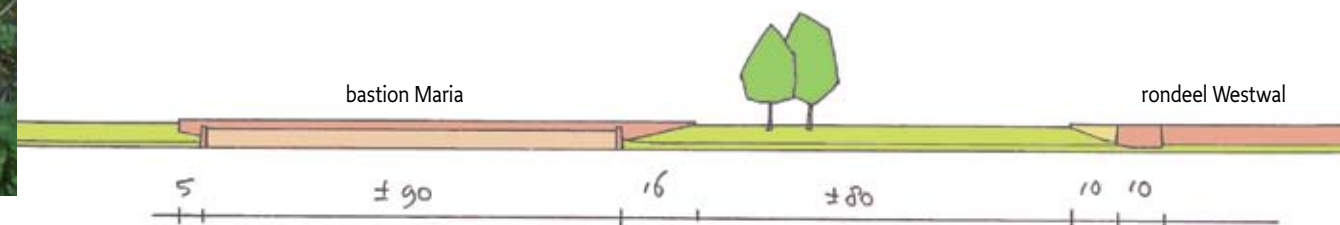
De uitgangspunten voor de aanpak en restauratie van het metselwerk van de vestingmuur zijn inmiddels uitgekristalliseerd. De eerste resultaten van de consolidatie zijn zichtbaar aan de zuidzijde van de Westwal.

Het muurwerk was door de tand des tijds flink aangetast. Hele bomen groeiden uit de muur. Restauratie bleek noodzakelijk. Inmiddels is het muurwerk gerestaureerd, waarbij de omhoog gedrukte rollaag gehandhaafd is en het ontbrekende metselwerk op een terughoudende wijze aangeheeld is. De haag is vervangen door een nieuwe, gemetselde borstwering op de geconsolideerde, licht golvende rollaag. De muur is niet alleen benaderbaar geworden maar heeft ook aan hoogte en kracht gewonnen. Vandaar het motto op het hardstenen eindblok 'Terar dum prosim', het geeft niet dat ik slijt als ik maar van nut ben.

3.2 tussen ronddeel Westwal en bastion Maria

In deze zone blijft het bestaande talud gehandhaafd en worden de oevers niet verlegd. Zo blijft het tweezijdige groene karakter van de Dommel voor een flink deel aanwezig. Het vormt een mooie overgang naar bastion Maria. De eerste planopzet voor een opgang in het bastion Maria is tezamen met het pad over het voorland vervallen.

aanzicht Westwal, tussen ronddeel Westwal en bastion Maria

beeldbepalende suikeresdoorn

informele treden

gebruik van het park

doorsnede ter plaatse van toegang naar bastion Maria

3.3 bastion Maria

tipje van de sluier

Bastion Maria ligt op een interessante plek in de stad, namelijk ter plaatse van de aanhechting van de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding, de Vugtheruitleg, aan de tweede ommuring van de stad. Die middeleeuwse ommuring had op deze plek een hoektoren. Ter modernisering van de vesting werd hier in de 17^e eeuw bastion Maria gerealiseerd. Archeologisch onderzoek heeft de aanzetten van dit verdwenen bastion getraceerd en de positie en maatvoering betrouwbaar vastgelegd.

't Is meer dan je kunt zien

Door het bastion Maria voor een belangrijk deel terug te brengen, wordt de plek gemarkeerd en de geschiedenis afleesbaar gemaakt. Het Waterschap Aa en Maas stelt als randvoorwaarde dat het doorstroomprofiel van de Dommel gehandhaafd moet blijven, waardoor het bastion slechts tot aan de huidige oeverlijn gerealiseerd kan worden. Vandaar dat het bastion aan de waterlijn letterlijk afgekapt wordt. Deze gecoupeerde zijde wordt gevormd door gestapelde gebroken bakstenen, als was het gestolde aarde. Dit breukvlak biedt overigens interessante aanhechtingsoppervlakken voor flora en fauna.

groen blijft

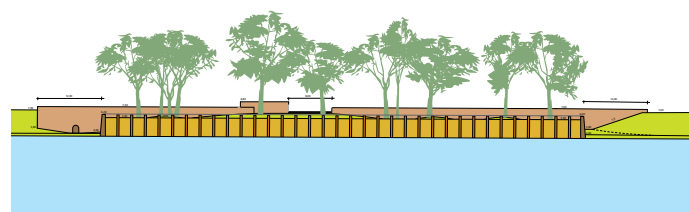
Het bastion krijgt een groen karakter. Zo wordt de bovenzijde van het bastion ingericht als park: gras met bomen. Bij het realiseren van het bastion wordt bovendien een beeldbepalende suikeresdoorn gehandhaafd, aangevuld met nieuwe bomen met een flinke maat. De vroegere bijnaam van bastion Maria 'het bastion met de boompjes' wordt hiermee eer aangedaan. Het maaiveld ligt 2 m onder de bovenkant van de borstwering van de stadsmuur zodat bastion Maria een eigen ruimte vormt, gericht op de Dommel.

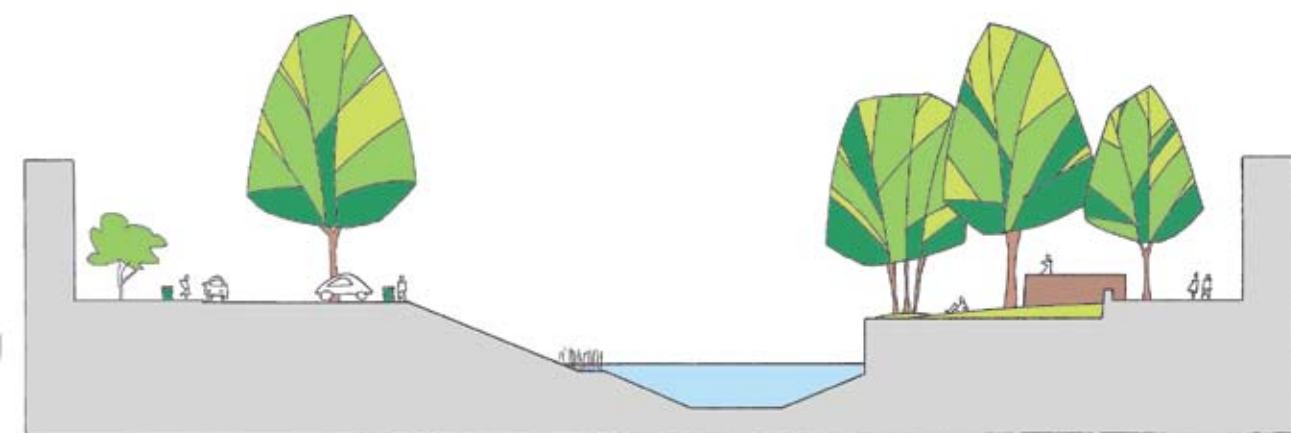
bastion Maria reikte oorspronkelijk tot de overzijde

bovenaanzicht bastion Maria

aanzicht breukvlak bastion Maria

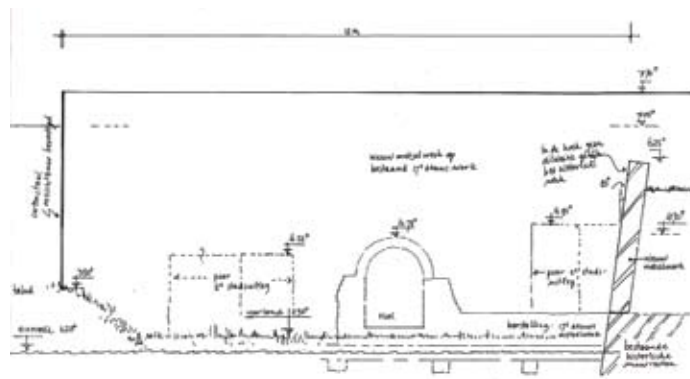

VAR	2,2	1,8	5,50	5,00	20	11,00	21,00	5,00-17,00	10,00-17,00
83,00									

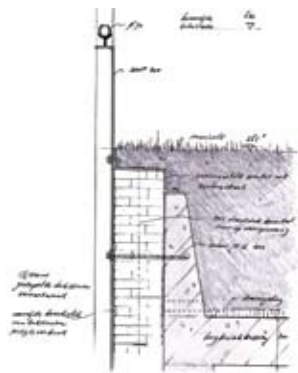
doorsnede Van der Does de Willeboissingel

Dommel

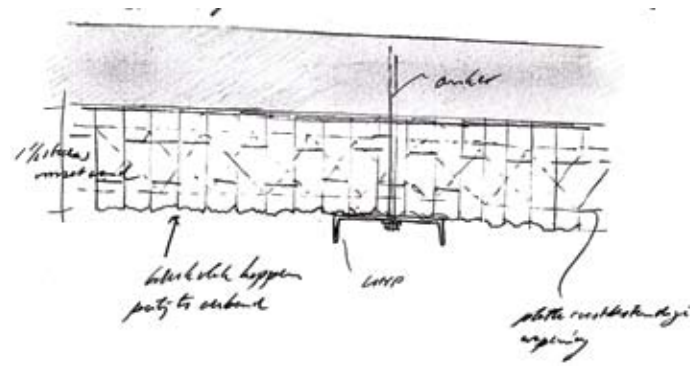
bastion Maria

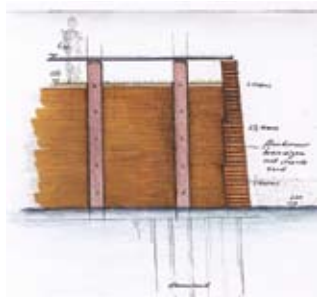
gevonden resten vestingmuur

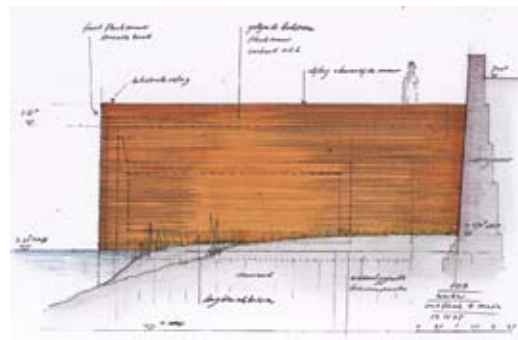
bovenrand detail gecoupeerde zijde

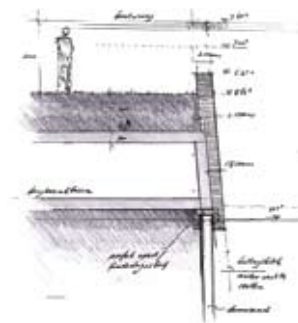
stalen profielen met ankers verbinden gebroken bakstenen wand met de achterliggende betonconstructie van het bergbezinkbassin

fragment aanzicht bastion Maria vanaf de Dommel

flank bastion Maria

doorsnede flank

in het vizier

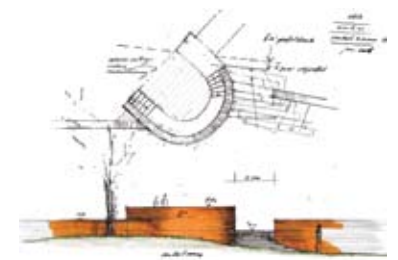
De oorspronkelijke hoektoren tezamen met de zijmuur van de bebouwing aan het Berewouthofje markeren het tracé van de tweede stadsmuur. Door de toren tot 1,80 m boven maaiveld op te trekken (komt overeen met de hoogte van de geparkeerde mpv-auto's) wordt er een gemakkelijk toegankelijk uitkijkpunt gemaakt, vanwaar je prachtig zicht hebt in de lengterichting van de Dommel. Er ontstaat zo een mooie ruimtelijke cesuur op straatniveau.

Naast deze hoektoren is de toegang tot het bastion gepland. Treden in lijn met de stadsmuur en een lichte glooiing in het maaiveld overbruggen het hoogteverschil van straat naar park.

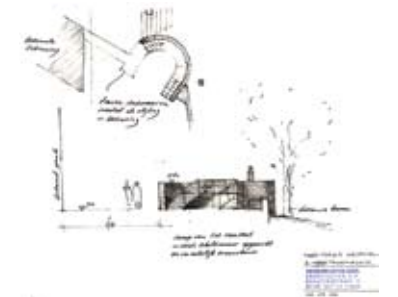
de continue lijn

De stadsmuur wordt links en rechts van het bastion op hoogte gebracht en een stuk doorgezet waardoor het toegevoegde karakter van het bastion, dat immers vóór de stadsmuur is aangelegd, afleesbaar wordt. Tijdens archeologisch onderzoek zijn belangrijke historische muurfragmenten, waaronder enkele natuursteenblokken en een oude riooluitloop, aangetroffen. Deze worden integraal opgenomen in de weer op te richten vestingmuur.

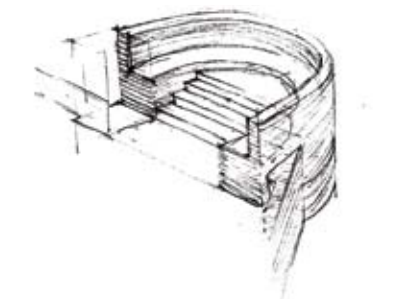
Parallel aan het streven het bastion afleesbaar terug te brengen bleek de noodzaak om een volumineus bergbezinkbassin in het zuidelijk deel van de binnenstad te realiseren zeer urgent. Bastion Maria biedt voldoende ruimte om dit nijpende probleem, het opvangen van een kortstondige stortvloed aan regenwater, op te lossen. Tegelijkertijd geeft de betonnen constructie van het bergbezinkbassin stevigheid aan de wanden van bastion Maria. Zo ontstaat synergie tussen hedendaagse functionaliteit, historische structuur en ruimtelijke beleving.

hoektoren en entree

aanzicht stadszijde hoektoren

binnenzijde hoektoren

de voorzijde van bastion Maria wordt afgewerkt met gestapelde gebroken bakstenen. De sculpturen van Seliger geven een indicatie van het aanzicht van zo'n wand.

Mariabrug

groen profiel met Mariabrug

3.4 rondom de Mariabrug

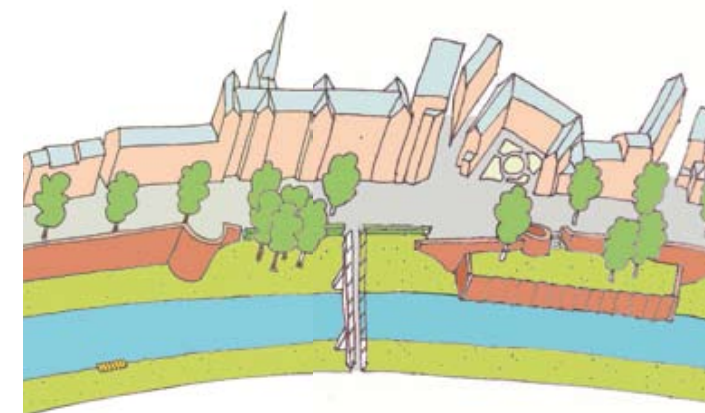
In dit gedeelte van de St. Janssingel is de oorspronkelijke vestingmuur die hier naar buiten boog, voor een groot gedeelte verdwenen tijdens de teloorgang van de vesting en als gevolg van de totstandkoming van de eerste uitbreidingswijk 't Zand.

Reden om ook hier het profiel, dat in de loop van de 20ste eeuw ontstaan is, te handhaven. De groene karakteristiek met een aantal kenmerkende bomen blijft bewaard.

Het bijzondere aan deze zone is de flauwe bocht. Door de taluds juist hier te handhaven, ervaar je het groene karakter extra en krijgt de Dommel meer reliëf waardoor ook de samenhang met de laat 19^e-eeuwse Mariënborg en haar oorspronkelijke setting in tact blijft.

3.5 rondeel St. Janssingel

Tussen de Mariabrug en het St. Jansbolwerk liggen de restanten van een rondeel en belangrijke delen van de muur. Dit vormt de basis voor de vestingmuur die weer op hoogte gebracht wordt. Samen met het St. Jansbolwerk ontstaat zo vanaf de Wilhelminabrug een helder, aansluitend beeld van de vestingrand voordat het groene Dommelprofiel de toon zet.

vestingrand rondom de Mariabrug

kenmerkende bomen

groene karakteristiek

lange tijd is een muurdeel t.p.v. de Mariënborg gespaard gebleven om als landhoofd voor een brug te kunnen dienen; uiteindelijk is ook dit deel verdwenen

Mariënborg en Mariabrug

taluds handhaven

onder het talud de resten van het verdwenen bolwerk

Dommel met aanlegsteiger

3.6 St. Jansbolwerk

verdwenen maar niet vergeten

Bij archeologisch onderzoek is een rijk bodemarchief aangetroffen: de verschillende stadia van de Koepoort met muurtoren, de tweede St. Janspoort uit de 17^e eeuw en restanten van het poortwachtershuisje, waarvan het muurwerk tot op grote hoogte bewaard gebleven is en vele bouwsporen bevat. De verdwenen Koepoort of St. Janspoort, de vierde stadspoort van 's-Hertogenbosch, gelegen op het St. Jansbolwerk vormde eeuwenlang de westelijke entree van 's-Hertogenbosch.

ontwerpogave

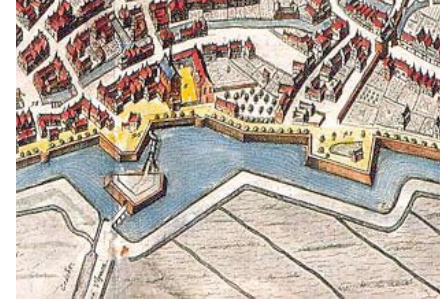
Voor het St. Jansbolwerk zijn geheel nieuwe ontwerpprojecten geformuleerd.

Dit bolwerk met voormalige stadsentree, dat in feite uit het geheugen van de stad gewist is, dient afleesbaar gemaakt te worden en op een of andere manier vorm te krijgen. Bovendien is de opgave gesteld om deze plek te ontwikkelen als pleisterplaats langs de vestingrand én waar de geschiedenis van de stad en van de vesting gepresenteerd kunnen worden. Een archeologische schatkamer ter plaatse van de oude poort vormt een belangrijk onderdeel van deze presentatie. Tevens is er op dit punt behoefte aan een aanlegsteiger voor de rondvaartboten.

Het oorspronkelijke bolwerk reikte tot het midden van de huidige Dommel. Het doorstroomprofiel van de Dommel maar ook de beleving, het ruime zicht over de Dommel vanaf de Wilhelminabrug, leiden ertoe dat tweederde deel van het bolwerk gemaakt kan worden.

kenmerkend

Binnen deze gereduceerde footprint wil de stad het eigenzinnige karakter van een bolwerk oproepen: een groot samenhangend volume, een zelfstandige ruimte, afgezonderd van de rest met een expressieve vormgeving, duidelijk omkaderd, beschermd en beschermd t.o.v. haar directe omgeving.

plattegrond van Blaeu uit 1649 met St. Janspoort

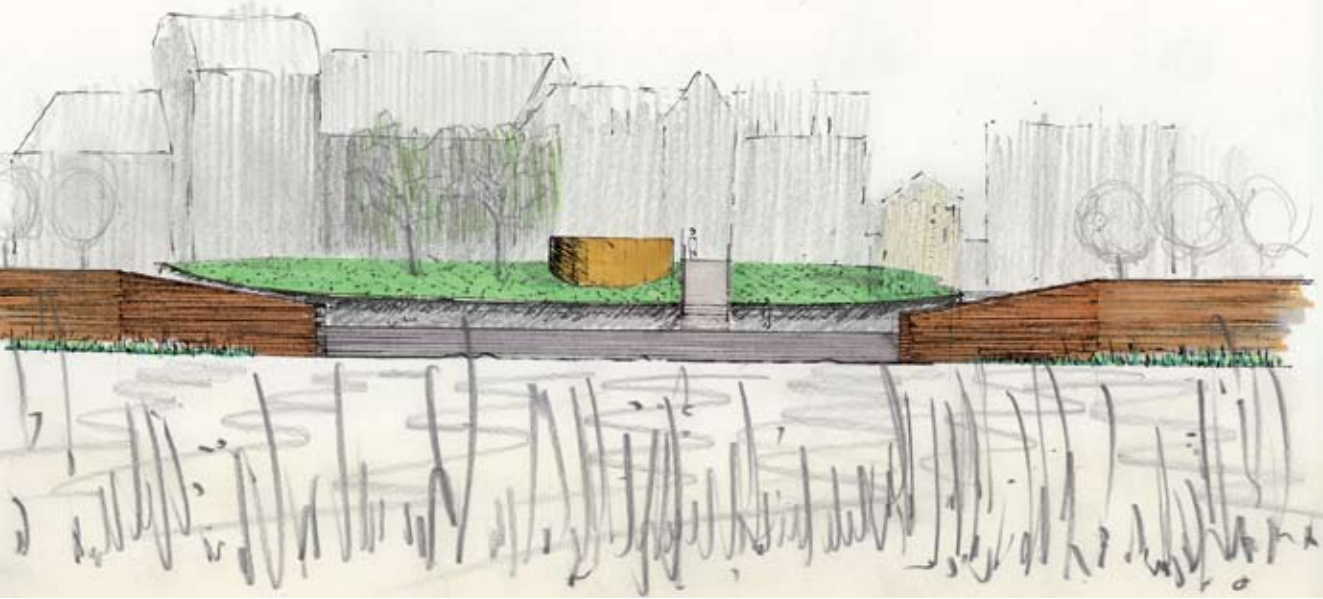
St. Jansbolwerk reikte oorspronkelijk tot halverwege de Dommel

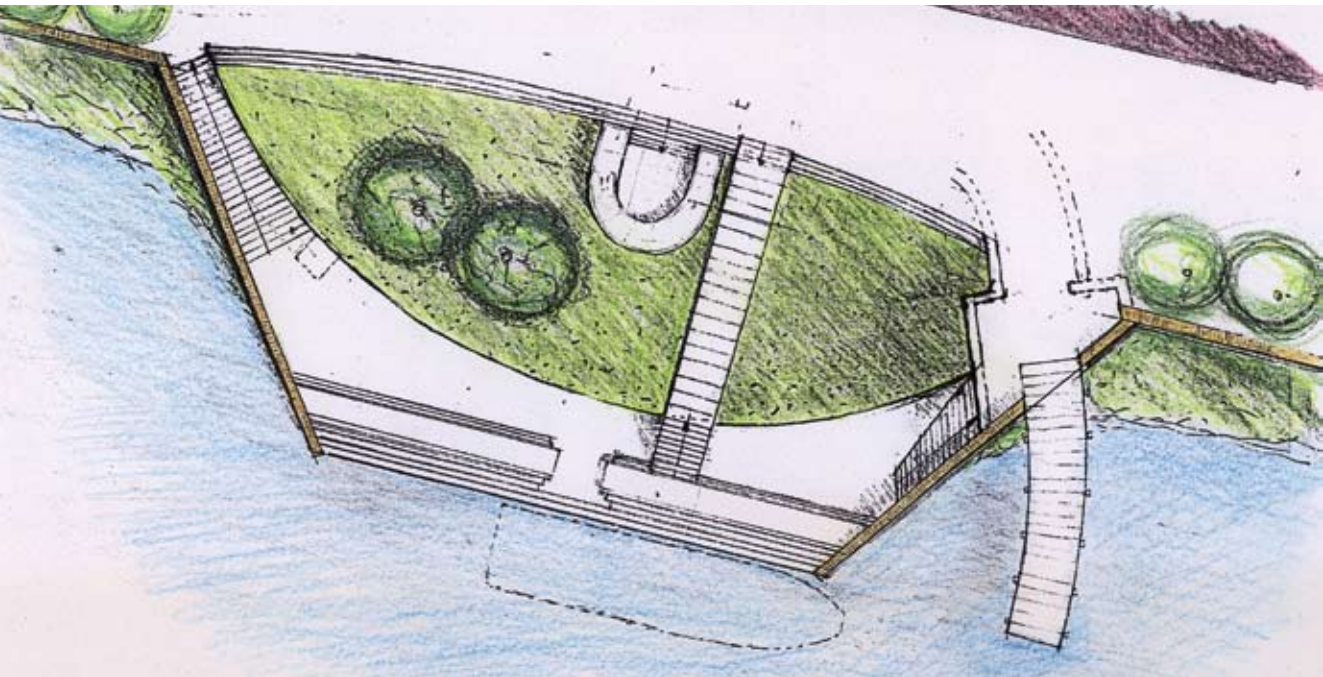
gedeelte van de vrij gegraven Koepoort

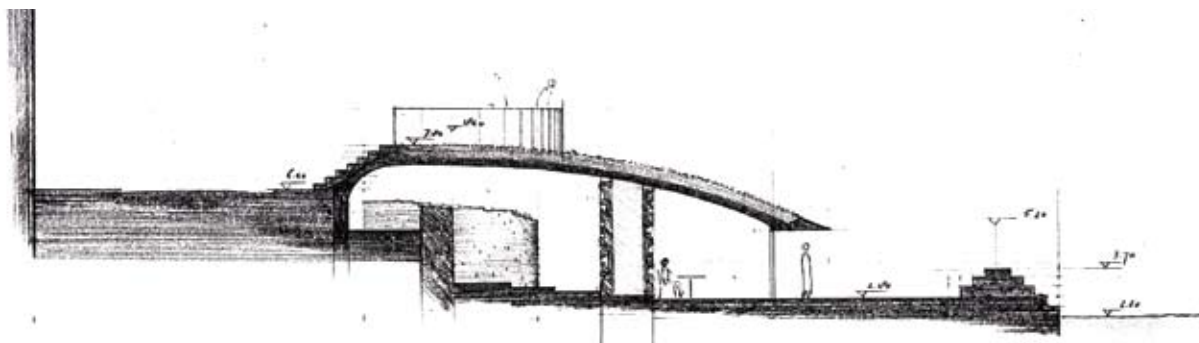
vanaf St. Jansbolwerk zicht op de huidige stadsentree, de Wilhelminabrug

Het St. Jansbolwerk is naderhand tegen de stadsmuur gebouwd. Vandaar dat we ook nu gekozen hebben om de stadsmuur links en rechts van het bolwerk een flink stuk te laten doorlopen. Dit vergroot de herkenbaarheid van dit bijzondere element. Tevens kunnen we daarmee de hoekige, muurverdraaiingen (markante verloop van de stadsmuur) laten zien.

daklandschap

dwarsdoorsnede

de rondvaartboot voor de aanlegsteiger

huidig aanzicht St. Jansbolwerk

ontwerp St. Jansbolwerk:

Het nieuwe bolwerk vormt een hellend plateau dat afloopt naar de Dommel, een toegankelijk platform voor het publiek. Onder dit openbaar toegankelijke vlak is ruimte gecreëerd. Aan het exterieur is de schaal niet direct afleesbaar. Een snede onder het vlak verwijst naar de onderliggende ruimte. Er ontstaat een vrij abstract, grafisch beeld. Geen gebouw maar wel publieke ruimte met in- en uitzicht.

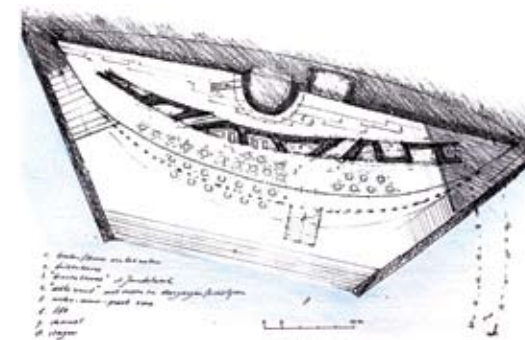
De beide historische stadsentrees worden verbeeld zowel door de toegangsloper die over het bolwerk leidt als door de verhoogde steiger die het vroegere brugtracé volgt. Zij krijgen daarmee een eigen hedendaagse betekenis.

Aan de stadszijde is het bolwerk verhoogd met enkele treden die toegang geven tot het bolwerk. Dit geeft inwendig net voldoende maat boven de oude stadspoortrestanten en de resterende vestingmuren om deze te kunnen ervaren.

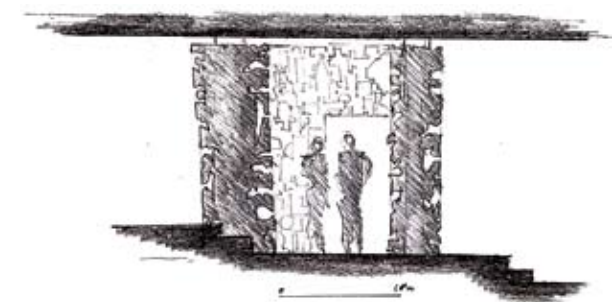
In het bolwerk wordt een ruimte gerealiseerd welke gescheiden wordt in twee zones, een archeocrypte, een mysterieuze ruimte gedomineerd door de stadsmuur en archeologische vondsten en een ruimte gericht op buiten, op het terras en de Dommel. Zo wordt het St. Jansbolwerk een unieke publiekstoegankelijke pleisterplaats, welke door zijn ligging zichtbaar is vanaf de hedendaagse stadsentree, de Wilhelminabrug en een bijzondere steppingstone vormt naar de vestingwerken en/of het Uilenburgkwartier.

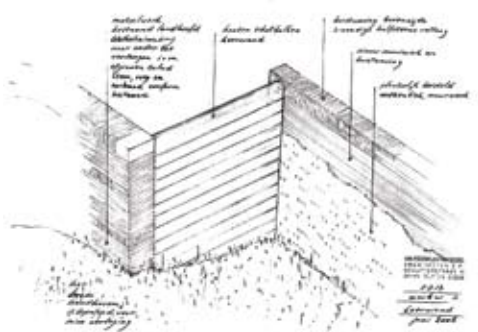
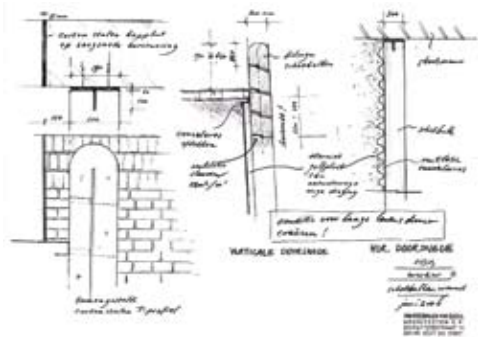
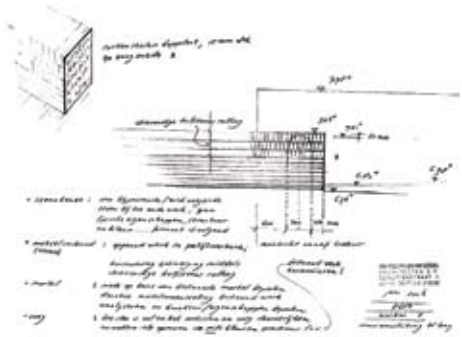
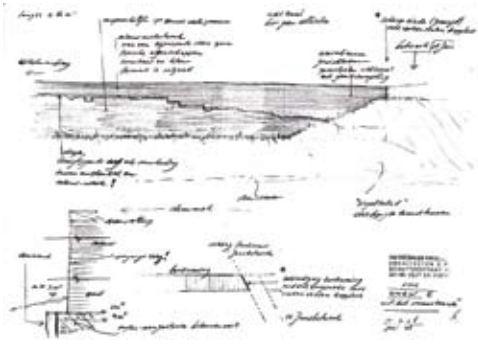
tijdens archeologisch vooronderzoek is de aanzet van het bolwerk gevonden

plattegrond

gebruik van spolia in het interieur

principedetails muur en aansluiting op bestaande landhoofd

de vrij gegraven stadsmuur, in de rechter bovenhoek is de trottoirband nog net zichtbaar

Tussen 20 januari en 7 maart 2006 heeft een aanvullend onderzoek plaatsgevonden waarbij de technische staat, de opbouw en de fasering van het aanwezige muurwerk nader onderzocht is, BAAC-rapport 06.086, juni 2006.

3.7 verborgen muur

Het laatste deel van de vestingmuur vanaf het St. Jansbolwerk tot aan de Wilhelminabrug is weliswaar uit het zicht maar blijkt net onder het maaiveld nog volledig aanwezig. Het betreft hier de middeleeuwse stadsmuur met een latere herstelling uit de 17^e eeuw. Op de foto hiernaast is te zien dat lange tijd dit muurdeel in gebruik is geweest als landhoofd van de eerste brug naar het station.

Deze stadsmuur wordt blootgelegd, hersteld en van een nieuwe borstwering voorzien. Steenformaat, mortel en eventuele voeg, kleur enz. van het nieuwe metselwerk zullen op het bestaande werk aansluiten. Het talud wordt afgegraven en het voorland wordt hersteld. Alleen ter plaatse van het landhoofd van de Wilhelminabrug blijft het aanwezige talud met karakteristieke treurwilgen zoveel mogelijk gehandhaafd. De Dommel krijgt hierdoor meer ruimte.

Tussen het landhoofd van de brug en de vestingmuur ligt een afstand van ca. 4,2 m. Houten schotbalken zorgen voor grondkering in dit overgangsstuk.

Door met name hier de vestingmuur manifest te maken ervaart de bezoeker vanaf deze stadsentree 's-Hertogenbosch als vestingstad.

Wilhelminabrug verbindt station met binnenstad

stationsbrug situatie rond 1904

wilg maskeert het landhoofd

nadat het talud afgegraven is, zal de muur weer in het zicht komen

ter plaatse van de geparkeerde auto's ligt net onder het maaiveld de middeleeuwse stadsmuur

huidig landhoofd

het talud aan de overzijde

de geparkeerde auto's zullen hier verdwijnen

park van de stad

passage onder de Willemsbrug

bastion Deuteren met trap

lopen langs de muur is weer mogelijk

huidige situatie ter plaatse van St. Jansbolwerk

4. INRICHTING OPENBARE RUIMTE

Ofschoon de herinrichting van de openbare ruimte nog moet plaatsvinden, is door het verwijderen van de haag aan de bovenzijde van de muur ter plaatse van de gerestaureerde muur aan de Westwal nu al ruimte voor de voetganger ontstaan. De wandelroute langs de vestingmuur kan zo vervolgd worden vanaf de passage onder de Willemsbrug via de trap op bastion Deuteren.

4.1 wandeling bovenlangs en aan de overzijde

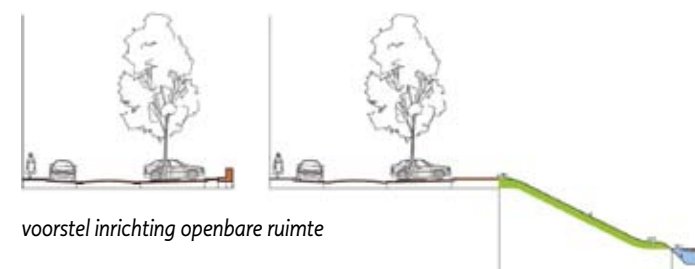
Wandelen langs de gehele muurzone aan de bovenzijde is straks mogelijk maar de ruimte voor de voetganger is voorlopig nog beperkt qua breedte. Geparkeerde auto's zullen de voetgangers wel veel minder hinderen.

Bastion Maria, de zone bij de Berewouthof en St. Jansbolwerk zullen het lineaire park versterken mede omdat hier meer ruimte vrijkomt. Lopend onder de bomen heb je zicht op de ecologische zone aan de overzijde van de Dommel.

Vanaf de Van der Does de Willeboissingel zullen enkele informele afdal-mogelijkheden aangebracht worden naar een soort vissersplateautjes op waterniveau. Staande op zo'n plateautje, onder aan het talud kun je terugkijken naar de historische binnenstad, naar de stadsmuren, naar de groene taluds en de Dommel.

4.2 parkeren

In de totale zone langs de westzijde zullen parkeerplaatsen verdwijnen ten koste van parkeerplaatsen voor bezoekers. In de huidige situatie zijn er langs de Westwal en de St. Janssingel 282 parkeerplaatsen, 232 betaald parkeren en 50 vergunninghouderplaatsen. In het inrichtingsvoorstel zijn 195 parkeerplaatsen opgenomen. Een verschil van 87. De meeste parkeerplaatsen verdwijnen door het weer terugbrengen van de vestingmuur ter hoogte van bastion Maria en het St. Jansbolwerk. Ter hoogte van de Molenberg wordt een uitbreiding van 20 parkeerplaatsen voorgesteld. Uiteindelijk betekent dit dus een verlies van 67 betaalde parkeerplaatsen in dit gebied.

voorstel inrichting openbare ruimte

zicht op Dommel in 2006

korstmossen op de muur

Momenteel wordt gewerkt aan de verdere uitwerking van het ontwerp voor de openbare inrichting waarin behalve het parkeren ook de bomen en de wandelroute nauwkeurig in beeld gebracht worden. De toegankelijkheid wordt vergroot, de groenbeleving wordt versterkt en het gehele gebied krijgt meer afwisseling en reliëf.

4.3 ecologische verbindingzone/voorland

Zoals in het ontwikkelingsplan 'Westwal keer weer' beschreven wordt de Stadsdommel omgevormd tot een ecologische verbindingzone.

Als uitgangspunt is gekozen om het vrijkomende deels verontreinigde materiaal te herschikken binnen het plangebied.

Zo zal het voorland voor de stadsmuur ter plaatse van de Westwal afgegraven worden tot zo'n 3 meter breed. Tegelijkertijd wordt de oever aan de zijde van 't Zand verbreed waardoor er een mild meanderende beek ontstaat met drassige zones en enkele flauwe taluds.

De Stadsdommel is vervuild. Oorzaak van de vervuiling ligt in het stedelijk historisch gebruik en bij de verdwenen vervuilende (zink)industrieën in de Kempen. In het saneringsplan is aan de hand van randvoorwaarden inzake de gewenste inrichting (restauratie Westwal en aanleg EVZ) de verzamelde gegevens omtrent verontreinigingen en bodemopbouw alsmede op basis van de praktische uitvoeringmogelijkheden de wijze van uitvoering uitgewerkt.

Grond die vrijkomt bij de muur (Westwal) aan de oostelijke zijde van de Dommel wordt hergebruikt in de nieuwe westelijke natuurvriendelijke oever. Deze grond wordt verwerkt in grondzakken (zgn. geotubes/bigbags) ter plaatse van het nieuwe talud met als doel een stevige oever te realiseren waardoor erosie en afkalving niet kan plaatsvinden.

geotubes project Kruis Kamp 's-Hertogenbosch 2005

5. TOT SLOT

De restauratie van het zuidelijk deel van de vestingmuur aan de Westwal is inmiddels afgerond. De restauratie van de vestingmuur tussen de Wilhelminabrug en St. Jansbolwerk wordt momenteel voorbereid en zal spoedig uitgevoerd worden. Wanneer de ZPP-procedure voor de uitvoering van bastion Maria is afgerond, zal ook dit project spoedig uitgevoerd worden. Verwachting is dat medio 2008 het bergbezinkbassin opgeleverd zal worden. Simultaan aan deze restauratie- en bouwactiviteiten wordt de openbare ruimte heringericht evenals de aanleg van de ecologische zone. Ondertussen groeit het ontwerp voor het St. Jansbolwerk.

April 2007

6. BRONNEN

Cleijne, drs. I.J., *'s-Hertogenbosch, Westwal en Sint Janssingel; Archeologische begeleiding*. BAAC rapport 06.086, 's-Hertogenbosch, juni 2006

Cleijne, drs. I.J., *De stadsmuur van de Vugtheruitleg aan de Westwal te 's-Hertogenbosch; Proefputten I t/m VIII*. BAAC rapport 04.252, 's-Hertogenbosch, okt. 2005

Cleijne, drs. I.J., *'s-Hertogenbosch, Westwal/ Sint Janssingel; Archeologisch Onderzoek*. BAAC rapport 04.060, 's-Hertogenbosch, sept. 2004

Cleijne, drs. I.J., *'s-Hertogenbosch, Westwal en St. Janssingel; Aanvullend Archeologisch Onderzoek*. BAAC rapport 03.066, 's-Hertogenbosch, jan. 2004

Mooren, J.R., *Vestingwerken 's-Hertogenbosch; Tracé Westwal Sint-Janssingel. Aanvullend Archeologisch Onderzoek*. BAAC rapport 02.115, 's-Hertogenbosch, jan. 2003

< *Junge Pflanzung, 1929 – Paul Klee*

7. COLOFON

Samengesteld door de werkgroep planontwikkeling Vestingwerken met de volgende participanten:

Gemeente 's-Hertogenbosch

SO/BAM Hans Meester
Harry Boekwijt
Eddie Nijhof
SO/ROS Willem van der Velden
SO/ORV Joris van Esch
SB/IB Ivo Scheffers
SB Peter van Roosmalen

OSLO Ontwerp Stedelijke en Landschappelijke Omgeving

Martien van Osch

van Roosmalen van Gessel architecten e.p.

Marc van Roosmalen
Marlène van Gessel

Bouwhistorische en archeologische informatie en historische afbeeldingen
Gemeente 's-Hertogenbosch, afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten

Foto's

OSLO Ontwerp Stedelijke en Landschappelijke Omgeving
van Roosmalen van Gessel architecten e.p. Delft
BAM / BAAC

Tekeningen

OSLO Ontwerp Stedelijke en Landschappelijke Omgeving
van Roosmalen van Gessel architecten e.p.
Gemeente 's-Hertogenbosch, Dienst Stadsontwikkeling, afdeling Planvisualisatie

Eindredactie

Marlène van Gessel
Hans Meester

Grafische vormgeving

Buro Petr van Blokland + Claudia Mens, Delft

'Westwal keert weer, actualisering 2007' is onderdeel van het Europees samenwerkingsproject 'Water in Historic City Centres' (WIHCC) en werd mede mogelijk gemaakt met een financiële bijdrage van het Interreg III B NWE.

